

Tiden för de skånska och själländska kyrkolagarnas tillkomst.

Prologerna till de skånska och själländska kyrkolagarna upplyser att ärkebiskop Eskil gav den skånska, biskop Absalon den själländska kyrkolagen. Båda lagarna står som märkesstenar i historien om den kyrkliga lagstiftningen i Danmark. De reglerar för första gång förhållandena mellan biskop och bönder och har formen av en överenskommelse mellan de båda parterna. Mot den reglering biskoparna medgav förpliktade sig bönderna att ge tredingstionde av sin säd till dem och att föra säden till en plats i kyrkosocknen. Lagarna återspeglar brytningen mellan inhemsk och kanonisk rätt, den rättsliga ståndpunkt som utvecklingen nått då lagarna utfärdades.

Den själländska kyrkolagen har i det allmänna historiska förloppet endast spelat en undanskymd roll. Så mycket mera betydelsefull är den roll som den skånska kyrkolagen spelat. I det stora skånska bondeupproret 1180—1181 dominerar den första gången. Ärkebiskopen — det var Absalon — försvarade då lagen mot bönderna. Ett sjuttital år senare, mitten av 1200-talet, intog Jacob Erlandsen ärkebiskopsstolen i Lund. Lagen var då i väsentliga delar föråldrad, i så hög grad bemängd som den alltigenom var med inhemskt rättstoff. Det stod som Jacob Erlandsens mål att få bort ur den allt som var i strid med kanonisk rätt. Som motståndare fann han kungamakten, denna gång i allians med bönderna. Lagen tedde sig nu som palladiet för böndernas frihet.

De skånska och själländska kyrkolagarna står i när-

maste förhållande till varandra. Innehållsmässigt överensstämmer de i så gott som allt. Ordalydelsen är i stort sett densamma. I själva verket är rent teoretiskt endast två förklaringar möjliga. Antingen är den ena lagen direkt kopierad på den andra eller har båda framgått ur ett gemensamt lagstiftningsarbete.

Förhållandet mellan kyrkolagarna har sedan 1600-talet sysselsatt forskningen. Utgångspunkt har mestadels varit den prolog och epilog som är fogade till vardera lagtexten. Längst har åldersföretråde getts åt den skånska kyrkolagen. Man har menat den härröra från omkring 1160. Ännu Henning Matzen förfäktade 1902 denna åsikt och stödde den med nya argument. Men redan tidigt framträdde andra uppfattningar. Den själländska kyrkolagen är enligt sin epilog utfärdad 1171. A. D. Jørgensen tidfäste i slutet av 1860-talet den skånska kyrkolagen till 1174 och hävdade att den själländska kyrkolagen var förebilden för den skånska. Konrad Maurer ersatte kort efter denna teori med en liktidighetsteori, och Ludvig Holberg har utbyggt denna vidare. Båda lagarna är enligt honom antagna samtidigt. Det skall ha skett på en själländsk-skånsk stämma i Ringsted; året ha varit 1171. Redaktionen skall ha verkställts enligt en överenskommelse mellan Eskil och Absalon. Till slut skall lagarna ha fått kunglig stadfästelse och blivit lysta på tingen på Sjælland och i Skåne¹.

De teorier som här skizzerats är mer eller mindre starkt hypotetiska. De har inte fört till någon allmännare

¹ Ett urval ur litteraturen: Kofod Ancher, *En dansk Lov-Historie* I, 107 (1769); J. E. Larsen, *Samlede Skrifter* I: 1, 145 (1827—28), 277 (1853—55); A. D. Jørgensen, *Historiske Afhandlinger* I, 46 (1869), 344 (1873); Hovgaard, *Tidsregningen i Valdemar I's Historie* i *Hist. Tidsskrift* IV: 2, 516 (1870—72); Maurer, *De nordgerm. Retskilders Historie*, 125 (1878); Kjær, *Valdemars sjællandske Lov*, 139 (1890) och i *Aarb. f. nordisk Oldkyndighed*, 1891, 124; *Secher* i *Tidsskrift f. Retsvidenskab*, 1892, 397; Ludvig Holberg, *Kirke og Len under Valdemarerne*, 110 (1899); Matzen, *Hvornaar er den skaanske Kirkeret sat?* i *Hist. Tidsskrift* VII: 3, 556 (1902); Poul Johs. Jørgensen, *Dansk Retshistorie*, 91 (1941).

erkänd lösning av problemet när lagarna tillkom. Ett nytt försök att lösa det skall här göras.

Bestämmelserna i själva lagtexterna tillåter varken innehållsmässigt eller språkligt att dra några slutsatser om lagarnas tillkomsttid. Prologerna och epilogerna är däremot skrivna i syfte att upplysa därom. Lydelsen är följande ¹:

Kyrkolagen för Sjælland.

Prologen.

Thæt ær thæn ræt, ær sæt war a malstæfnæ. i Ringstæthæ lund af Absalon ærchibiscop efter allæ syælænzfaræræ bøn. for thæt at ræt wor for of harth mællæ biscop oc bøndær.

Epilogen.

1. Thænnæ ræt wor sæt a malstæfnæ. oc lyusd a lanzthing a. thæn othænsdagh. ær wor foræ sanctæ Iæcops dagh.

2. oc a fiurtændæ wintær Waldæmars kungs sithæn han wor en wældugh kung

3. oc a thrætændæ wintær Absalon ærkebiscop.

4. en iæmningæ oc thre ukær oc thre daghæ. sithæn ær sanctæ Knuth. i. Ringstæthæ wart i. skrin lagh. oc Knuth konung Waldemar syn war krunæth til kung. oc wigh.

5. oc twem ² wintær oc fæm vkær wor thæt sithæn Rø wor vnnæt til cristændom af Waldæmar kung. oc lagh til Syælanz

Kyrkolagen för Skåne.

Prologen.

Thættæ ær ræt þæn ær sattær war a malstæfnu i Lund af Æskil biskop æftir bøn aldæ scanungæ.

þy at rætæn war of harpær for.

Epilogen.

1. Thænni ræt var sattær a thæn lögær dag næst var æftir sancte Iacobs mæssu.

2. a siutanda ³ vintri Walde-mars kunungs.

3. oc ærchibiscop Æskil hafthi fæm wintær oc thrætiugu varit ærchibiscop ofna Scane.

¹ Texterna efter Danmarks gamle Landskabslove med Kirkelovene VIII, 445, 456; Schlyter, Skånelagen, 357, 379. Paragraftalen fritt tillsatta.

² Förekommer i Stockholmshandskriften B 76. Annars genomgående: thre.

³ Ett större antal handskrifter har här: siwnde. Jmfr Schlyter, 379.

biscops døm af Waldæmar kung
oc af Alexandær pauæ.

6. Fran thæn dagh ær wær-
ældæn wor skapæth oc tel thæs
dags ær thæn ræt warth sæt.

sæx thusænt wintær oc thry
hundræth wintær. oc sæxten
daghæ minnæ æn fæm manæthe
oc siuthiugh.

7. Sithæn Guth wor fød wor

thænnæ logh sæt thusænd oc
hundræt wintær. o[c] siuthiugh
oc siu manæt oc tolf daghæ.

6. Fran thæn dag ær hemen
war scapather. oc til thæs dags
ær thænni ræt var sattær.

siax thusand wintær. oc thry
hundrath. oc fritiugu. oc en
fæm manathum minna. oc twem
vkum oc twem dagum.

7. Hoc sithan Gud var boren
j thænna hem. oc til thæs thæs-
si log varo sat. thusand wintær.
oc hundrath. och fritiugu oc en
wintær. oc siu manatha. oc tolf
daga.

Prologerna fins i så gott som alla handskrifter till la-
garna, men äktheten av dem är omstridd. Mot den sjæl-
ländska prologen har anmärkts att den låter lagen vara satt
»a malstæfnæ i Ringstæthæ lund». Man menar att då den
skånska prologen har »a malstæfnu i Lund», det utan vi-
dare är klart att det är denna prolog som omvandlats till
att brukas på Sjælland; framför Lund har Ringstæthæ bli-
vit inskjutet¹. Argumentet är talande, även om det kan vi-
sas att det redan i Erik Emunes tid 1135 funnits en lund
vid Ringsted, en Ringstadiense nemus². Ett annat argument
som man anfört mot äktheten och som träffar båda lagar-
nas prologer lika, är att lagarna efter allt att döma tidi-
gare inte varit som det sägs för hårda; detta skall först ha
blivit fallet, då de nya lagarna genomförde biskopstionen³.

¹ Secher, 398; Holberg, 124.

² Dipl. AM. I, 4.

³ Absalon har vid ett tillfälle gett besked om vad den själländska kyrkolagens bestämmelse om biskopstionen ekonomiskt innebar för honom. Tidigare erlades för denna tionde en avlösning i pengar. Före lagens genomförande hade han skänkt klostret i Sorø denna avlösning för Ringsted härad (Dipl. AM. I, 251). Då tionden, efter det att kyrkolagens bestämmelse trätt i kraft, kom att utgå i säd, ändrade han sin gåva (smst. I, 250, 277). Socknarna i häradet utgjorde ett antal av över 20; endast av de sju fick klostret därefter behålla tionden. »Vår vilja var», skriver Absalon senare till bröderna i Sorø, »att inte göra våra efterträdare något avbräck» (nolentes deferre

Detta argument gör varken från eller till. Det finge först betydelse om det kunde visas att uttrycket avser att ge något annat än en uppfattning som lagens givare velat ha framförd som lämplig motivering för att han utfärdat lagen. Ganska säkert är den själländska prologen skriven på den skånska men båda kan därför mycket väl vara ursprungliga såsom inledningar till var sitt lagverk.

Det framgår av prologerna att de som gett lagarna är Eskil och Absalon. Det har skett vid stämmor i Lund och i Ringsted.

Övergår man till de båda epilogerna och granskar tidsuppgifterna i dem, visar sig den själländska lagen vara given i kung Valdemars 14. och i biskop Absalons 13. regeringsår, den skånska i kung Valdemars 17. och sedan Eskil varit ärkebiskop i 35 år (punkt 2—3). Valdemars 14. regeringsår faller, när man tar utgångspunkten i slaget på Gratheden, mellan 23. oktober 1170 och 22. oktober 1171, hans 17. mellan samma data 1173—1174. Uppgifterna är i överensstämmelse med dateringen i kung Valdemars skötebrev till Esrom kloster på en jord i Halland — brevets datum 6. juli 1176 anges falla i kungens 19. regeringsår (anno ab incarnatione domini m. c:mo septuagesimo sexto indictione viii concurrente iiii pridie nonas Iulii, monarchie autem regni nostri anno ixx)¹. Likaledes hänförs ärkebiskop Eskils privilegium för Odense året 1171 till Valdemars 14. regeringsår (anno incarnationis domini m. c. lxxi . . . glo-

successoribus nostris recepimus illud et in recompensatione assignauimus vobis decimam in parrochiis istis *etc.*).

Ludvig Holberg har med framgång visat hur på flera punkter den skånska och själländska kyrkolagen stipulerar mindre avgifter och böter än allmän kanonisk rätt och exempelvis den äldre norska rätten. Men då han därav menar sig kunna draga slutsatsen att den danska rätten efter all rimlighet var hårdare innan kyrkolagarna blev givna än senare, överser han att avgifterna och böterna utgick endast tillfälligt, vanligen till följd av brott, men att biskopstonden var en årligt utgående, för all framtid bestämd tunga som vilade på all med säd besädd jord.

¹ Esrom Klosters Brevbog, udg. ved O. Nielsen, 228.

riosi regis Valdemari anno xiv, indictione quarta, epactis xii) ¹. Absalon åter blev biskop av Roskilde 1158 efter 18. april, då hans företrädare avled ². Hans 13. biskopsår faller alltså mellan 1170 efter 18. april och motsvarande tid 1171. Eskil slutligen tillträdde sitt ärkebiskopsdöme mellan 9. och 31. augusti 1138 ³. Året efter det han varit ärkebiskop i 35 år, blir alltså året från 9.—31. augusti 1173 till samma tid 1174.

Punkt 1 anger som dag då den själländska kyrkolagen blev given onsdagen före s:t Jacobs dag. Den fixerar dagen för den skånska kyrkolagen till lördagen efter samma högtid. S:t Jacob faller 25. juli. Onsdagen före är 1171: 21. juli. Lördagen efter är 1174: 27. juli.

Punkterna 1—3 i epilogerna har alltså uppgifter som inom vardera lagen samstämmer. Historiskt är i och för sig inget att anmärka mot riktigheten.

Vad som står i punkterna 4—5 gäller endast den själländska kyrkolagen. Utfärdandet skall ha egt rum 1 år 3 veckor och 3 dagar efter Knut Lavards skrinläggning i Ringsted och Knut VI:s kröning, 2 eller 3 år och 5 veckor efter det att Rügen betvingats och lagts under Roskilde stift av kung Valdemar och påven Alexander (III). Skrinläggningen och kröningen skedde 25. juni 1170, Rügens intagande 14. juni 1168 eller 1169 ⁴. Överensstämmelse med punkterna 1—3 kan endast åvägbringas, om man efter de veckor som uppges liksom efter dagarna lägger till resp. 1 dag. För övrigt sammanföll den åtgärd genom vilken Alexander III lade Rügen under Roskilde stift inte med öns intagande. Mandatet därom är daterat först 1169 4. november ⁵.

I punkterna 6—7 hänförs den själländska kyrkolagen till 1171 enligt modern tideräkning, den skånska till 1142. Dagen för lagarnas utfärdande blir på båda ställena 21. juli,

¹ Dipl. AM. I, 254.

² Hist. tidskrift f. Skåneland V, 245.

³ Hist. tidskrift f. Skåneland V, 193.

⁴ Jmfr senast Steenstrup, Venderne og de Danske, 119.

⁵ Dipl. AM. I, 251.

när de månader som noteras räknas lika med 4 veckor. Medan sålunda punkterna 6—7 stämmer med uppgifterna 1—3 i den själländska kyrkolagen divergerar motsvarande punkter i den skånska helt från punkterna 1—3 i denna.

En förklaring ifråga om årtalet 1142 torde vara möjlig. Ett större antal handskrifter, de älsta från förra delen av 1400-talet, har i stället för »a siutanda vintri Waldemars kunungs» i punkt 2 orden: »a siwnde vintri Waldemars kunungs». Enligt vad lätt kunde uträknas var Valdemar född 1130¹. Man kan förmoda att det »siwnde» som ersatt »siutanda» varit som det var bruket, skrivet med romerska siffror som vii; i så fall har vii som så ofta annars, kunnat läsas xii. Kung Valdemars 12. år har då tolkats som hans 12. levnadsår. Och man har på denna väg nått fram till 1142.

Uppgifterna om månader, veckor och dagar i punkterna 6—7 är desamma i begge epilogerna. Men till skillnad från vad som är förhållandet i den skånska epilogen stämmer dessa uppgifter i den själländska med de andra uppgifterna där. Att de överförts från den själländska epilogen till den skånska får anses säkert. Förmodligen är inte heller punkterna 4—5 i den själländska epilogen ursprungliga. Sättet att räkna skiljer sig här från sättet att räkna i punkterna 6—7, och det är uteslutet att man i Absalons kansli skulle kunnat missta sig, så närliggande som händelsen är, om tiden då Alexander III lade Rügen under Roskilde stift.

Återstår efter denna utmönstring punkterna 1—3 i båda epilogerna, därtill i den själländska punkterna 6—7. Det har visats att epilogerna i dessa delar inte historiskt i och för sig ger anledning till anmärkning. Mot ursprungligheten av den skånska epilogen överhuvud talar emellertid att denna saknas i de allra flesta av de äldre handskrifterna till kyrkolagen. Av dessa är särskilt en av betydelse. Den

¹ Annales Danici, 42, 72, 73, 130, 133, 138, 144, 163 etc. Jmfr Saxo, ed. Müller-Velschow, 641; Olrik-Ræder, 356.

är försedd med en officiell vidimation från 1254 och återger lagens huvudskrift som förvarades i Lund¹. En annan

¹ I stället för epilogen fins i en av de äldsta handskrifterna till den skånska kyrkolagen, AM. n:o 37 4:o från omkring 1300, vilken vid början av 1500-talet tillhörde domkyrkan i Lund (Schlyter, XIII; jmf Danmarks gamle Landskabslove I, XV), en anteckning av följande lydelse: »Thessæ skra löt Niklæs Ærlundsson, gælkyræ af Lund, scriuæ æftir the gamb læ skra, thær ærchibiscup Æskil oc biscup Absalon mæth Waldemar kunungs gothwilia gafæ skanungum, thær i Lund liggir oc therra incigle fore, ok löt sændæ i hwært hæræth slika skra, at böndör matte them loghle kæ wæriæ oc taki æj withir v loghum». Anteekningen återfinns också i två yngre handskrifter (Schlyter, XXXIV; jmf Danmarks Landskabslove I, XLII, XXXIX).

Vad karakteren av denna anteckning angår, är det att beakta att den avslutar själva lagtexten i AM n:o 37; att de uppgifter den innehåller anger vem som lät verkställa lagavskrifterna, vilka som utfärdat huvudskriften, sigillerna under denna, förvaringsorten för den, slutligen också mottagarna av avskrifterna — allt uppgifter av diplom- och kanslimessig natur. Uppgifterna visar att fråga är om en vidimationsanteckning och en sådan som gjorts officiellt. Utfärdare är gälkaren i Skåne, Niels Erlandsen (Galen).

En sammanställning av vidimationsanteckningen med några uppgifter i en akt, daterad 13. mars 1256 och uppsatt av domprosten Sacer, två kani-ker, två kapellaner och två notarier i Lund (Acta processus litium, ed. Krarup et Norvin, 7; jmf 14, 16), för vidare. Vid början av striden mellan ärkebiskop Jacob Erlandsen och kung Christopher 1254 tillsattes det enligt denna akt två personer för att granska den skånska kyrkolagen, ad examinanda statuta, que dicuntur skra; den ene av dessa var gälkaren Nils Erlandsen. Under granskningen kom man till kunskap om att ärkebiskopens avsikt gick ut på att förändra lagen. Avsikten, heter det, oroade »den vrångsinta hopen»; man blev oresonlig och begärde att lagen, eadem statuta, måtte göras tillgänglig och offentligen uppläsa och gås igenom. Det torde knappast kunna betvivlas att det är i detta sammanhang som den ene av de deputerade, gälkaren Niels Erlandsen, låtit avskri-va, vidimera och till de olika häraderna i Skåne utsända avskrifterna av lagen. Vidimationsanteckningen skulle alltså vara från 1254.

Enligt akten var den skånska kyrkolagen sigillerad av kungen och vissa ärkebiskopar av Lund (sigillata sigillis domini regis et quorundam archiepiscoporum Lundensium). Man har sammanställt detta uttalande med vad som sägs om sigilleringen i vidimationsanteckningen och betonat att Absalon här kallas biskop, inte ärkebiskop; med anslutning härtill har man så kommit fram till att den skånska och själländska kyrkolagen blivit givna samtidigt och att Absalon varit med om att ge den skånska kyrkolagen (Maurer, 125; Holberg, 131). Att Absalon 1254 kallas biskop är emellertid

av dessa handskrifter och en av de äldsta har i stället för den skånska epilogen den själländska ¹.

Två uppgifter utanför epilogerna är avgörande för ursprungligheten av de punkter som återstår efter utmönstringen. Man har hittills lemnat dem obeaktade.

I året 1171 utfärdade Absalon ett privilegium för Æbelholts kloster ². Han stadfäste i detta klostret i besittningen av bland annat biskopstionden från Tjæreby, Jyllinge och Kirkerups socknar på Sjælland. Privilegiet har mest ordrätt samma bestämmelse om alla tre socknarna: *tertiam quoque decime partem, que nobis in eadem tota parrochia cedebat habenda, uobis habendam et ad horreum uestrum intra ipsam parrochiam situm ab omnibus, qui terras eiusdem parrochie colunt, deducendam propriis suis curribus*. Orden svarar direkt till den själländska kyrkolagens bestämmelse om tredingstionden: *thrithing tindæ af al theræ sath oc en stæth hem at føræ i kirkæ soghn*. Biskopstionden i säd utgick sålunda 1171 på Sjælland och skulle då föras till en plats i socknen. Kyrkolagen var alltså då i kraft. Men den

ett alltför spinkelt argument för att bygga något på. Det står dessutom i strid mot lagens prolog. För övrigt är biskop Absalons sigill under lagen i och för sig orimligt. Eskil var enligt prologen lagens utfärdare. Han var innehavare av *jurisdictio ordinaria* i den skånska diöcesen, därtill påvlig legat. Det ligger utanför all sannolikhet att han låtit en av sina lydbiskopar, Absalon lika litet som någon annan, inta platsen vid sidan av sig. Absalons sigill under den skånska kyrkolagen har otvivelaktigt varit ärkebiskop Absalons och tillkommit i ett helt annat sammanhang. Böndernas uppror mot Absalon 1180—1181, det första skånska bondeupproret, slöt med böndernas seger; denna gick genom upproret 1182 ånyo förlorad. Saxo gör här slutfacit. Genom upprorsmännens orättfärdiga tilltag, skriver han, hade lagens, den skånska kyrkolagens bestämmelser omintetgjorts. Absalon återställde dem nu genom ett rättvist domslut i sin förra rättskraft (Saxo ed. Müller-Velschow, 964; Olrik-Ræder, 538: *leges que iniquissimis eiusdem [plebis] suffragiis conuulse fuerant, piissimo iudicii decreto ad pristina auctoritatis habitum reduxit*). Man kan ganska säkert förmoda att det varit vid detta tillfälle som han hängt sitt sigill under den skånska kyrkolagens huvudskrift i Lund.

¹ Schlyter, 379; Danmarks Landskabslove I, 864.

² SRD VI, 132.

torde då också ha varit nyligen given. Annars skulle Absalon näppeligen ha låtit införa tiondebestämmelsen i dess helhet i Æbelholtprivilegiet. Så ofta än biskopstionden senare omtalas i diplomerna sker något sådant endast här.

I motsats till den själländska kyrkolagens epilogs punkterna 1—3, 6—7 kan punkterna 1—3 i den skånska kyrkolagens epilogs punkter inte vara ursprungliga. Lagen anges vara utfärdad av Eskil 27. juli 1174 i Lund. Men vid denna tidpunkt var ärkebiskopen inte där, inte ens i Danmark. Han var i Flandern. 7. juli 1174 vigde han där kyrkan i Ninove utanför Bruxelles. Först två år senare var han tillbaka¹.

Epilogen till den själländska kyrkolagen ger det historiskt riktiga datum för lagens tillkomst. Datum i epilogen till den skånska kyrkolagen är historiskt oriktigt. Hela epilogen är ett senare inskott, vad även handskriftsförhållandena visar. Som förebild har tjänat den själländska epilogen.

För att nå ett resultat i spørsmålet när den skånska kyrkolagen tillkom har man att vända sig till material utanför själva lagen. Materialet är starkt begränsat. Grundläggande är Valdemar I:s privilegium för klostret i Tommarp 27. mars 1161².

Det ställe i detta privilegium som har betydelse lyder: *Concedimus insuper fidelibus infirmis in extremo positis, lege Danorum seruata, quod medietatem omnium suarum facultatum, sane ac libere, donare possint prelibatis fratribus pro commutatione manencioris beatitudinis qui hoc desiderant.* Stället är att jämföra med vad den skånska kyrkolagen har i c. 8 om testationsrätten: *Æn um man liggir a döz dighi oc giuær Gupi æghn sinæ, þa ma han giuæ haluan houoþlot sin oc ey j sotum meræ (men om man ligger å dödsläger och giver Gud sin egendom, då må han giva halva sin huvudlott och ej mera när han är sjuk)*³.

¹ Scandia XIII, 168.

² Scandia XV, 86.

³ Jmfr S. L. c. 50; A. S. c. 19; E. Sj. L. III: 2; J. L. I. 34.

Privilegiet och lagen har samma bestämmelse, på ena stället i latinsk, på det andra i dansk form.

Tommarpsprivilegiet har tidigare begagnats för att söka bestämma tiden då den skånska kyrkolagen tillkom. Olika meningar har gjorts gällande. För Ludvig Holberg stod det klart att kyrkolagen inte kan ha existerat då privilegiet blev givet: om detta varit fallet, säger han, och bestämmelsen om testationsrätten i det varit allmänt gällande rätt, hade privilegiet varit utan mening¹. Enligt Henning Matzen avser *lex Danorum* den skånska kyrkolagen c. 8; han betonar att tidens kanoniska rätt ingalunda var på det klara med testationsrätten och att det därför var god mening i att kung Valdemar uttryckligen framhävde i privilegiet att han ifråga om denna rätt höll sig till stadgandet i dansk lag². Är kyrkolagen enligt Holberg utfärdad efter privilegiet, är den sålunda enligt Matzen utfärdad före detta.

Det har på annat ställe uppvisats att uttrycket: *lege Danorum seruata*, inte kan innebära någon hänvisning till den skånska kyrkolagen. Holbergs mening står här fast: ett privilegium som endast upprepar en allmänt gällande lagbestämmelse är uteslutet. Uttrycket innebär i stället ett förbehåll ifråga om de donationer som kan bli givna på dödsbädden. När sådana donationer ges skall de för att kunna godtas, ske under former som lagen bjuder: de skall vara styrkta och intygade; tillkomna rite, legitime, legaliter. Förbehållet har otvivelaktigt blivit insatt med tanke på de stridigheter som donationerna till from stiftelse runt om gav anledning till. Med denna tolkning av testationsbestämmelsen inordnar sig bestämmelsen naturligt i den utvecklingsföljd som från den speciella förmånen för ett kloster leder fram till den allmänt gällande testationsrätt som den skånska kyrkolagen kodifierar³.

Med vad här sagts är en *terminus post quem* vunnen

¹ Holberg, 121.

² Matzen, 570.

³ Scandia XV, 92.

för den skånska kyrkolagen: tiden för Tommarpsprivilegiet 27. mars 1161.

Den skånska kyrkolagen är enligt prologen utfärdad av ärkebiskop Eskil; den är utfärdad av honom vid en stämma i Lund. Eskil resignerade april 1177. Med kännedom om ärkebiskopens levnadsomständigheter 1161—1177 blir det möjligt att ytterligare fixera lagens tillkomsttid.

Under denna period faller två längre tidsavsnitt då Eskil inte var i Lund. Kort efter Tommarpsprivilegiet har han under inflytande av den kyrkliga schism som efter påven Alexander III:s val delade världen i två läger, brutit med den schismatiska, tyskorienterade kungamakten i Danmark; det har kommit till öppen fejd mellan honom och kung Valdemar; och under senare hälften av 1161 har ärkebiskopen sett sig tvungen att gå i landsflykt. Denna landsflykt varade långt fram i 1167; tidigast hösten detta år har han återvänt¹. Under det följande årtiondet begav sig Eskil, som redan framhållet, senast juni 1174 på utlandsfärd; först hösten 1176 var han tillbaka². Kyrkolagen är sålunda utfärdad något av åren 1161, 1167—1174, 1176—1177.

Så långt är man på säker mark. Men antagligen kommer varken 1161 eller 1176—1177 i fråga. De spända politiska förhållandena det första året med Eskils kamp mot Valdemar, de senare åren med ärkebiskopsskiftet och de upprorsrörelser som Eskils fränder och vänner var invecklade i mot kungen, synes knappast ha gett rum för det lagstiftningsarbete som kyrkolagen förutsätter. Då bestämmelsen om testationsrätten i privilegiet för Tommarp gavs 27. mars 1161, synes det heller näppeligen kunna antas att den getts omedelbart före kyrkolagen med dess enahanda bestämmelse. Är dessa synpunkter riktiga, skulle lagen vara tillkommen någon gång 1167—1174.

Denna tidsperiod sammanfaller med den som närmast vidtog efter det att ärkebiskop Eskil återvänt hem ur sin landsflykt. Han hade under sin långa utlandsvistelse levat

¹ Lunds domkyrkas nekrologium, utg. av Lauritz Weibull, 48.

² Ovan s. 28.

Tiden för skånska och själländska kyrkolagarnas tillkomst. 31

i nära gemenskap med de ledande spetsarna inom kyrkan, bland dem den rättslärd Alexander III och hans kardinaler. Ingenting bör vid återkomsten ha varit honom angelägnare än att i den mån det lät sig göra, få kanonisk rätt fastslagen i inhemsk lag.

Det torde inte exakt kunna anges, att den skånska kyrkolagen, här åldersföreträdet för den själländska. Men sannolikheten talar för att liksom den skånska lagens prolog tjänat som förebild för den själländska prologen, förhållandet mellan de båda lagarna i deras helhet är detsamma. I så fall ligger Eskils lag, given tidigast 1167, före 1171 21. juli.

Lauritz Weibull.
